

Biografia i etnografia en el camp de les drogues¹

ORIOL ROMANÍ*

Universitat Rovira i Virgili

En aquest article exposo unes reflexions sobre la utilitat de l'etnografia i, més en concret, de les biografies, tant pel que fa al coneixement del fenomen sociocultural que considerem dins el camp de «les drogues» com pel que fa a la intervenció que es pugui fer en relació amb alguns problemes socials relacionats amb el seu ús o consum. Per això, començaré emmarcant la reflexió en les relacions entre etnografia i drogues, faré algunes precisions respecte a les relacions entre etnografia, biografia i tècniques qualitatives i intentaré mostrar la fecunditat de la biografia com a eina analítica i interpretativa en el camp de les drogues per finalitzar amb uns apunts de tipus més general suscitats per les anàlisis anteriors.

1. Etnografia i drogues, un marc on situar-nos

Vull començar recordant que l'etnografia, com a pràctica d'anàlisi de la realitat basada en una interacció intensa i continuada amb el grup que estudiem, es realitza en l'àmbit microsocial, és a dir, allà on es processen de manera dinàmica, i moltes vegades contradictòria, un conjunt de pràctiques socials i de percepcions culturals que poden formar part tant de la reproducció —per un cantó— com de la impugació —per un altre— de les estructures socials dominants i les percepcions socioculturals hegemòniques, posant-les en contínua tensió. I ho vull recordar perquè, si això pot ser una orientació metodològica molt útil per a l'estudi del conjunt de la vida social, em sembla que ho és de manera especial per a aquell tipus de fenòmens etiquetats negativament, criminalitzats o estigmatitzats, com seria cas el de les drogues.

Aquesta estigmatització ha creat tota una sèrie del que es diu «poblacions ocultes», però que seria més exacte dir d'activitats ocultes practicades per diferents poblacions: el que passa és que en uns casos les esmentades activitats les realitzaran poblacions sobre les quals conflueixen diferents etiquetes mentre que en altres seran practicades per

* President de la ONG Grup-IGIA.

¹ Dedico de tot cor aquest article a en Joan Prat, a qui (com explico en un altre lloc) atribueixo «la culpa» del fet que jo em dediqué professionalment al camp de les drogues. En un llibre com aquest, no podia defugir el tema, encara que relacionant-lo amb un altre que tan proper ens resulta a tots dos com és el de la biografia.

poblacions en principi més normalitzades, «fora de tota sospita». L'estigma que rodeja aquestes activitats crea una sèrie de barreres que fan molt poc útil l'ús de les metodologies i tècniques més clàssiques de la sociologia o l'epidemiologia, tant en el primer cas al qual ens referíem com en el segon. És més, una de les coses que ens ha ajudat a descobrir l'etnografia és precisament que aquest últim tipus de població té més mecanismes per defensar-se respecte als «intrusos», la qual cosa no vol dir que no practiqui conductes «mal vistes», almenys des del discurs que ha estat més hegemònic fins ara, com consumir drogues il·legals.

Malgrat que ja fa uns quants anys que en aquest camp s'han començat a utilitzar tant l'etnografia com les tècniques qualitatives de recerca —pràctiques que permeten obrir portes cap a una visió més complexa i, en definitiva, científica del tema—, encara hi dominen aquelles recerques que, malgrat que poden exhibir de vegades una gran sofisticació tecnològica —sobretot últimament, amb l'auge de les neurociències—, poques vegades han fet la indispensable ruptura epistemològica que exigeix tot plantejament científic, és a dir, la necessària crítica i distanciament del sentit comú dominant. Així, podem veure programes de prevenció, dirigits principalment a la joventut, que es basen en recents descobriments neurocientífics sobre les drogues i que, per tant, tenen tota la legitimitat social que suposa el fet de dir que les seves bases són científiques, però que situen aquest coneixement en un context ideològic que filtra tota la seva interpretació cap a la confirmació del discurs preexistent (bé, de la versió «posada al dia» d'aquest), de vegades fins i tot en contradicció amb algunes de les dades utilitzades.²

Per tal que una etnografia —i no només en el camp de les drogues— sigui més productiva possible des del punt de vista científic, crec que, a més de tenir algunes característiques que podem qualificar d'inherents a la seva pròpia metodologia (llarga proximitat amb el grup estudiat dins d'una concepció holística de la realitat), cal que sigui plantejada des d'un punt de vista crític i relacional: crític, per tal que ens interroguem sobre allò que ens pot semblar més evident o inqüestionable i ho problematitzem des del punt de vista teòric; i relacional, no només perquè la relació amb els altres és a la base de tota etnografia, sinó perquè la qualitat relacional és la que ens permet interpretar millor, amb totes les seves contradiccions i matisos, els fenòmens de la realitat a diferents nivells, com deien ja fa uns quants anys els membres de l'Escola de Palo Alto.³

Un fenómeno permanece inexplicable hasta que el campo de observación no es lo suficientemente amplio para incluir el contexto en el que el fenómeno se verifica. Si el observador no se da cuenta del desarrollo de relaciones entre un hecho y la matriz donde se verifica, entre un organismo y su ambiente, está delante de algo 'misterioso' o bien es inducido a atribuir a su objeto de estudio ciertas propiedades que el objeto puede no tener [...] El centro de interés ha pasado de la mónada aislada artificialmente a la 'relación' entre las partes de un sistema más amplio. (Watzlawick *et alii*, 1971: 14-15)

2 Un exemple paradigmàtic del que dic seria la campanya de la Fundació Social de La Caixa titulada «Parlem de drogues?», dirigida sobretot al jovent, i als pares i educadors, que fa un parell d'anys que dona voltes per Catalunya i Espanya, i que es pot visitar *online* a <<http://www.hablemosdedrogas.org/ca/home>>.

3 No cal dir que des de la mateixa antropologia hi ha hagut autors que han insistit en aquesta centralitat de la perspectiva crítica i relacional, com Menéndez (2002, 2009).

En un camp com el de les drogues, en què les connotacions sobre allò que es considera bo/dolent o sa/insà⁴ tenen uns forts components emocionals com a base d'unes «fermes creences», l'etnografia ens has permès avançar cap a alguns descobriments significatius. Practicant allò de «ser allà», d'interactuar i parlar quotidianament en diferents llocs dels seus itineraris habituals amb aquells que són etiquetats de consumidors o «camells», i amb els que s'hi relacionen de diverses maneres, d'observar, però també tocar, olorar i sentir..., tot això fa possible (això sí, si al mateix temps hi ha la capacitat de distanciament que ens permeti reflexionar sistemàticament sobre el que estem fent!) copsar la complexitat d'aquests discursos entrelaçats en les seves pràctiques quotidianes, a través dels quals podem comprendre la lògica dels seus itineraris vitals.

D'aquesta manera hem pogut arribar a saber que, més enllà de les etiquetes, hi ha una gran heterogeneïtat de subjectes, grups i formes de consumir, així com de significats del fet de fer-ho, començant per considerar-ho o no un problema, i que, quan és així, poden prendre orientacions molt diverses, per buscar superar-ho o no. Això ens pot ajudar a comprendre per què hi ha consumidors que, malgrat els seriosos inconvenients (econòmics, socials, de salut, etc.) que els suposen els seus tipus de consum, continuïn practicant-los, o a entendre els variats processos assistencials que, en molts casos, han seguit fins a un determinat moment.

Interpretar les pràctiques, no només dels consumidors de drogues sinó dels demés protagonistes que formen part del seu món, en termes de les seves pròpies cultures i les relacions de poder que les connecten, ha permès, també, posar en qüestió un concepte provinent dels plantejaments positivistes de la psiquiatria, la farmacologia i la criminologia, com el de la dependència o addicció, i descobrir la seva base historicopolítica. En tot cas, quan podem considerar que una persona està en una situació de dependència, hem de tenir en compte no sols i de manera aïllada els elements farmacològics implicats, sinó les relacions que aquests tenen amb moltes altres variables que els condicionen i modifiquen, des del seu estat físic i psíquic fins a la identitat que un adquireix essent consumidor d'una o altra droga (o, no cal dir-ho, si es pot considerar «drogoaddicte»), passant per les dosis i tècniques d'ús, les expectatives culturals sobre els seus efectes («efectes esperats»), la identificació amb certes persones, situacions viscudes, rituals específics, un determinat ús de l'espai i del temps..., en fi, tot allò que aquella persona entengui que li pot permetre repetir l'experiència gratificadora del consum entesa com a plaer màxim.

I sobretot, l'aplicació d'una perspectiva etnogràfica i crítica al camp de les drogues ha posat en relleu que els consumidors problemàtics solen ser una part minoritària dels consumidors de tot tipus de drogues, una àmplia part de la població que, al cap i a la fi, realitza una pràctica estructural en les societats humanes. Que de drogues n'hi ha de molts tipus, de legals, d'il·legals o de paralegals. I també ha permès il·lustrar el lloc central que té el plaer en les vides humanes, malgrat que les recerques centrades en les relacions entre drogues i plaer han estat molt limitades (O'Malley i Valverde, 2004), cosa que ens informa d'un altre aspecte que ha fet emergir aquesta perspectiva: el rol central de les polítiques de drogues en els mecanismes contemporanis de control social.⁵

4 Aquí, com és evident, podríem anar ampliant aquestes dualitats conceptuals, i no acabaríem: positiu/negatiu, convenient/inconvenient, normatiu/desviat, etc. .

5 Podeu veure una àmplia referència bibliogràfica d'aquests temes a Romaní (2004); i més actualitzada, a Romaní (2011).

2. Les ambigües relacions entre etnografia i tècniques qualitatives

Abans de tirar endavant, voldria fer un petit incís sobre determinats usos que de vegades s'han fet de les anomenades «tècniques qualitatives», entre les quals destaquen l'etnografia i la biografia. Potser el fet d'anomenar-les d'aquesta manera ja ens hauria de posar en alerta sobre el fet que sembla que estiguem parlant d'unes tècniques intercanviables amb altres tècniques, per exemple de tipus quantitatiu. I em sembla que la cosa no va exactament així: vull dir que un ús coherent de l'etnografia, com abans ja s'ha insinuat, implica un replantejament epistemològic que obliga a superar els plantejaments positivistes ja a partir d'un dels seus primers requisits, que és el de la separació subjecte-objecte, i a fer un seguiment sistemàtic dels intrincats processos enmig dels quals viuen els subjectes amb què es treballa, recollint dades de tot tipus, materials i simbòliques, de les quals podrem captar uns aspectes de manera racional i d'altres de forma sensible. Això implica la capacitat de gestionar les diferents subjectivitats en circulació dins d'aquells processos i les seves interrelacions, inclosa la del mateix etnògraf o etnògrafa, que, en aquesta metodologia, és el principal instrument amb què comptem. I, de forma coherent amb tot això, s'utilitza un tipus d'anàlisi inductiva i dialèctica, en la qual hi ha una realimentació contínua entre treball de camp i producció de teoria.

És a dir, cal subratllar que cada una de les metodologies està lligada a unes determinades exigències teoricoepistemològiques i que, malgrat que per tenir el màxim de coneixement sobre un mateix fenomen ens interessi poder analitzar-lo des de tots els diferents punts de vista possibles, la col·laboració que això requereix s'ha de basar en uns consensos entre les diferents disciplines que hi participen —diguem, per exemple, l'epidemiologia, la història, l'economia política i l'antropologia mèdica si parlem de drogues—, però sense desvirtuar la coherència metodològica de les disciplines en qüestió, sinó partint del màxim rigor en cada una d'elles.⁶ I això últim és el que ara m'interessa en relació amb la nostra disciplina.

Vull recordar que, tal com ens diu un dels veterans en el camp de les etnografies sobre drogues (Agar, 2002), un dels problemes que tenim actualment en aquest camp és la imprecisió de moltes recerques que es reclamen com a qualitatives. Atès el prestigi que ha adquirit l'enfocament qualitatiu, que ha permès alguns descobriments estratègics per a una intervenció més efectiva en conflictes socio-sanitaris relacionats amb les drogues, de vegades s'abusa de l'etiqueta: seguint Agar, en «els vells temps», quan encara no s'havien descobert les possibles utilitats polítiques d'aquest tipus de metodologia, no hi havia cap mena de dubte que parlar de qualitatiu volia dir parlar d'etnografia i, per tant, d'antropologia i treball de camp en el sentit més clàssic del terme, és a dir, d'un treball sobre el terreny de llarga durada en el qual l'observació participant era l'element bàsic —i en el context del qual, per cert, han sortit les biografies. I, en canvi, actualment moltes vegades ens trobem davant d'un cert «qualitativisme» que més aviat sembla voler esquivar les exigències d'un treball rigorós i sistemàtic i en el qual, amb un parell de grups de discussió i alguna entrevista que es diu que és en profunditat, sembla que ja n'hi ha prou. Una actitud reforçada per la coincidència d'interessos entre certes ONG o empreses del tercer sector que busquen el seu espai i administracions (des de l'àmbit local fins a l'internacional) que amb pocs diners volen saber moltes coses.

⁶ El tema de les possibles formes de col·laboració entre diferents disciplines del camp de la salut, tant pel que fa a les drogues com en molts altres aspectes, no és el tema que vull tractar aquí; l'hem plantejat ja al volum coordinat per Haro (2011).

Amb el que acabo de dir no vull negar la utilitat d'una certa recerca qualitativa que podríem qualificar com més «possibilista» que l'etnografia pròpiament dita, i que jo mateix he practicat més d'una vegada. El que reclamo és que hi hagi la claredat científica d'anomenar cada cosa pel seu nom, sabent què és el que hi ha darrere de cada recerca. Precisament en el camp de les drogues hem utilitzat dos instruments qualitius que han mostrat una gran eficàcia per allò que poden oferir, malgrat que la confusió de la qual estem parlant en aquest apartat pugui haver desvirtuat el seu ús. Em refereixo, per un cantó, a les anomenades «etnografies ràpides», amb les quals s'ha aconseguit, a més, una interessant sistematització específica en aquest àmbit (Scrimshaw i Hurtado, 1988; Rhodes i Stimson, 1998; Stimson *et alii*, 1998; Sepúlveda *et alii*, 2002). I per l'altre, als «observatoris etnogràfics», que, ja des dels seus inicis (Preble, 1980; Goldstein *et alii*, 1990), i també quan es van endegar a Catalunya —on l'Observatori de Nous Consums de Drogues en l'Àmbit Juvenil ha durat uns deu anys (Díaz *et alii*, 1998; Pallarés *et alii*, 2007)—, s'assenyalava que no es tractava de substituir la recerca etnogràfica per aquests dispositius, sinó de disposar d'un instrument de detecció i resposta ràpida basat principalment en una xarxa d'observadors i d'informants clau que, juntament amb tot un conjunt de tècniques qualitatives com les esmentades, integren també l'ús d'una àmplia gamma de tècniques quantitatives.

És a dir, aquest tipus d'instruments qualitius poden ser d'una gran utilitat si tenim clar que la seva principal finalitat és la de produir treballs de tipus exploratori, que ens haurien d'orientar assenyalant-nos aquell tipus de recerques en les quals realment valgui la pena aprofundir des d'un punt de vista etnogràfic, pel fet de ser estratègiques, sigui des del punt de vista de la intervenció social o del coneixement científic. El que pot resultar estèril, des de qualsevol dels dos punts de vista ara esmentats, és que ens oblidem del seu caràcter preliminar i caiguem en l'error de considerar els seus resultats com a concloents.

3. Biografies i drogues, una òptica fecunda

Entrem ara a la part central d'aquest text, en què faré algunes consideracions sobre un dels desenvolupaments metodològics que ens pot permetre una etnografia, com és la biografia,⁷ i les seves virtualitats en el camp de les drogues.

Amb la biografia som davant d'aquella possibilitat de copsar la història social a través de la vida d'una persona, de desenvolupar en un cas concret la intersecció entre biografia i història que Mills (1987) considerava el moll de l'os de la ciència social, ja que en el desenvolupament de la història de la vida d'una persona podem anar coneixent les xarxes socials en les quals ha participat amb les seves diferents relacions personals, els llocs que ha anat ocupant en l'estructura social, les seves percepcions en relació amb el sistema de valors..., en definitiva, podem veure en tota la seva complexitat i vivesa quin ha estat el món d'aquesta persona, interpretat per ella mateixa davant els requeriments d'una altra persona que és qui mena la recerca. Per això no s'ha de perdre de vista que

⁷ Amb això no vull ser maximalista, però està clar que hi ha una relació directa entre la profunditat de la relació etnogràfica entre dues persones com són l'investigador i el biografat i la profunditat de la biografia que en resulti (Romaní, 1984). Això no vol dir que no sigui legítim, per exemple, l'ús de diverses biografies focalitzades en un tema, on el que perden en profunditat ho guanyen en perspectiva comparativa; o molts altres usos com els que podem veure, entre altres, a Pujadas (1992), Sarabia (1992), Prat *et alii* (2004) o Feixa (2006).

«quan parlem de nosaltres mateixos, o d'altres, ens construïm com a subjectes individuals i socials que actuem, pensem i sentim. Quan recordem, ens pensem en passat des de la immediatesa del present i aleshores tota una gernació de records s'amunteguen i s'encadenen en el nostre pensament com a resultat d'aquest procés rememoratiu específic. Quan comuniquem 'la nostra història', espais, temps i situacions passades adquireixen una vida present, com a seqüències cinematogràfiques, i ordim un guió per explicar 'la nostra vida', o una part, recordant, oblidant, obviant o recreant en funció d'allò que volem comunicar en aquest instant precís i de l'interlocutor a qui ens adrecem; i fruit d'aquest moment i d'aquest procés sorgeix un relat únic i irrepetible.» (Prat *et alii*, 2004: 22)

Relat, per tant, que té com a característica bàsica la dialogia, segons assenyalava ja Ferrarotti (1981) al seu moment, i que Feixa, recuperant Bakhtin (1994), centra en la capacitat de fer-se ressò de múltiples veus per interpretar-les no només en funció del text, sinó també del context:

Esta capacidad surge siempre de un doble diálogo: un 'dialogismo interno', en primer lugar, fruto de la interacción del sujeto con su propia memoria; un 'dialogismo externo', en segundo lugar, fruto de la interacción con el entorno social representado por el auditorio (o por el investigador que pregunta, transcribe e interpreta lo hablado). (Feixa, 2006: 2)

Així doncs, és important tenir en compte les condicions materials i simbòliques en les quals es construeix un relat biogràfic (Piña, 1988) per tal que el coneixement d'aquestes condicions de producció ens permeti una millor interpretació del mateix sense caure en el miratge que allò que ens han explicat és la única veritat possible sobre la seva vida, posició que resultaria poc productiva des d'un punt de vista científic. Partint d'aquestes premisses, vegem ara algunes aportacions de diferents biografies significatives en l'estudi de les drogues.⁸

Hi ha una primera biografia que va ser decisiva per canviar la perspectiva que fins aleshores havia predominat sobre els «drogoaddictes», i és la que va recollir Howard Becker de llavis de Janet Clark, mentre estava fent el treball de camp que li va servir per elaborar *Outsiders* (2009), on, aplicant una orientació interaccionista simbòlica, posava en relleu el rol central de la reacció social en els processos de definició de la desviació social. La història de Janet (publicada per Hughes, 1961), consumidora d'heroïna i *dealer* al seu barri, ofereix una imatge d'aquesta dona que, lluny dels retrats d'addictes o víctimes/delinqüents que sortien de les perspectives psiquiàtriques o criminològiques, i precisament gràcies a les seves activitats, troba «un lloc en el món» que li permet viure amb certa dignitat. Aquesta història, junt amb l'estudi sobre la marihuana, que és una part central del llibre de Becker citat més amunt, van propiciar un gir radical en la visió dels usuaris de drogues, que va passar dels estereotips produïts pels etiquetaments disciplinaris com els esmentats a ser molt més complexa. Curiosament, un estudi específic de dones consumidores no es va donar fins molts anys més tard, amb l'obra de Rosenbaum (1981) sobre heroïnòmanes, i, en el cas espanyol, fins al cap de vint anys més, amb la magnífica monografia de Romo (2001) sobre dones i drogues de síntesi.

Una altra obra que aprofundeix en aquesta complexitat de la vida dels seus etnografiats i que és un pas important en la sistematització d'aquesta perspectiva, atesa la

⁸ Algunes de les biografies que veurem estan també referenciades a l'interessant llibre de Prat (2007), que es basa en gran part en material biogràfic per analitzar temes relacionats amb la identitat, utilitat que també aplica al camp de les drogues.

preocupació metodològica que traspuja del principi al final, és la d'Agar (1973). Aquesta va començar com a part de la seva feina i els seus contactes en un centre de tractament; subratlla això perquè no és un cas únic, sinó que, a més dels investigadors que elaboren les seves biografies com a part d'un treball de camp antropològic més o menys clàssic que es realitza en el context de les seves carreres universitàries, trobem els que fan el mateix, però en el seu cas a partir de les seves professions lligades a la intervenció social entre usuaris de drogues.

L'obra de Romaní (1983), que narra la història d'El Botas, un *grifota* tradicional de la miserable societat de la postguerra espanyola que després puja a la barca del *desarrollismo* i la modernitat, permet fer-se una idea dels canvis culturals que hi va haver al final del franquisme i inici de la Transició, entre ells l'aparició del «problema de la droga». Se'n pot veure molt bé l'evolució a Espanya si després llegim la història de Julián (Gamella, 1990), on tot el món de la contracultura que semblava encobrir el món marginal del qual provenia El Botas ha estat substituït per la presència descarnada de l'heroïna, que fa emergir en primer pla aquella marginalitat en una determinada joventut de la generació següent.

Mentrestant, Funes i Romaní (1985), en una anàlisi d'una vintena d'històries de vida d'exheroïnòmans realitzada a partir del concepte de *processos assistencials* (Comelles, 1985), posen en relleu la importància decisiva de certs vectors contextuals en els seus itineraris, enfront de certs dogmes psiquiàtritzants que tendien a enterbolir la clínica dels heroïnòmans, que aleshores estava començant a Catalunya i Espanya. Encara a la dècada dels vuitanta, Parker *et alii* (1988), a través de les variades trajectòries de diferents heroïnòmans, analitzen les transformacions produïdes per una «crisi d'heroïna», no només en els seus consumidors, sinó també en el seu context social, mentre que Denzin (1989) fa una bona història d'un alcohòlic anònim.

Ja a la dècada dels 90, Romaní *et alii* (1992) analitzen la incidència del barri, dels amics, parents i coneguts en el fet que les trajectòries de diferents heroïnòmans s'allunyin del seu consum o persisteixin en ell, tema que amplia i reelabora Pallarés (1996). Aquest mateix any es publica la interessant monografia de Bourgois (1996) en què, a través de les històries de Primo i els seus amics, documenta sòlidament la incidència de l'economia política en la vida dels venedors de crack i del conjunt del barri de Harlem, poc abans de les seves transformacions urbanístiques. Finalment, Gamella i Alvarez Roldán (1999), en el seu llibre sobre l'èxtasi a Espanya, inclouen un apèndix en què a través de la síntesi de set biografies de consumidors d'aquesta droga es posa en relleu la utilitat de l'òptica biogràfica per indagar experiències, circumstàncies, motius i representacions socials entorn d'aquest consum.

A partir del 2000, crec que val la pena assenyalar la monografia d'Stanley Brandes (2002) sobre els alcohòlics anònims, en la qual trobem agudes reflexions sobre les percepcions de la seva situació i experiències que ens mostren les seves narracions; la monografia de García Prado (2002), en què, combinant una clàssica entrevista autobiogràfica amb l'ús d'un diari escrit per un dels dos protagonistes, ja mort, ens mostra com l'heroïna va irrompre en trajectòries juvenils de compromís polític previ, i una altra obra de Gamella, en aquest cas amb M. Luisa Jiménez (2003), en què les biografies i les situacions analitzades es projecten sobre el fons de les relacions intergeneracionals de tres generacions de consumidors de cànnabis a Espanya. Finalment, no em puc resistir a esmentar la monografia d'Epelè (2010), en la qual s'evidencia de manera molt clara com les històries dels

seus protagonistes del barri s'articulen amb les condicions socioeconòmiques generals, oferint-nos un impactant quadre de les relacions entre pobresa, salut i drogues al Buenos Aires del *corralito* del tombant de segle.

És possible que m'hagi deixat algunes referències, però estic segur que les que he esmentat han contribuït de forma significativa en la creació de tota una altra perspectiva en l'anàlisi de les drogues i els seus usuaris: no només perquè han posat en qüestió un element tan central com és el de la dependència, o la gran variabilitat d'usuaris i modalitats de consum de drogues —com ja hem vist abans—, sinó perquè el canvi és tal que fa qüestionar el mateix concepte de «drogoaddicte»: amb tot el que sabem ara, es fa difícil continuar utilitzant-lo com si tal cosa, tret que caiguem en una incoherència flagrant. També perquè la perspectiva biogràfica ha posat en evidència la «normalitat» dels «marginals» («drogoaddictes», en aquest cas), mostrant com l'etiqueta només feia que amagar el fet que, en la majoria d'aspectes de la seva vida, els etiquetats resolien les seves cuites quotidianes de forma similar als no etiquetats; això sí, amb les dificultats afegides precisament per l'etiquetament. Finalment, em sembla interessant remarcar que aquesta perspectiva ha clarificat les dificultats que l'estigmatització (en aquest camp, en forma de criminalització o psiquiatriçació, principalment) introdueix en els intents tant de de prevenció com de tractament de diferents tipus de consumidors.

4. Final: biografia i drogues, entre l'estructura i el subjecte

Abans de donar aquest text per acabat, no vull deixar d'apuntar que les recerques realitzades des de la perspectiva biogràfica en el camp de les drogues, tal com es pot deduir del que hem vist en paràgrafs anteriors, han resultat molt útils en el camp de la pràctica social per als diferents programes d'intervenció que —més enllà de les temptacions propagandístiques en què tan fàcilment s'ha caigut en aquest àmbit— tenen una voluntat de transformació real. Això em sembla un element molt important, no només pel que significa en ell mateix, sinó també pel que representa des del punt de vista del desenvolupament, si no d'una professió, sí almenys de la generalització (reconeguem que relativa) d'un punt de vista que impregna molts agents encarregats de la gestió de problemes socials. Diguem que aquesta ja seria una bona aportació de l'antropologia i, més específicament en aquest cas, de l'antropologia mèdica, a la societat.

Però em sembla que hi ha un altre aspecte a tenir en compte, i que vull subratllar aquí perquè quan un ha treballat certs temes que han estat emergents a l'acadèmia, com el de les drogues o el dels joves, s'ha trobat de vegades amb la incomprensió, per dir-ho d'alguna manera, d'alguns acadèmics que s'autoperceben com els cultivadors de les essències clàssiques de la disciplina, una mica com dient «sí, està bé això que fan aquests», però tenint clar que són temes menors... Potser perquè no s'ho han llegit, o no s'ho han llegit bé, o perquè els que no ens hem explicat prou bé hem sigut nosaltres, que tot pot ser, sembla que no se n'adonen del fet que una perspectiva com la que he exposat aquí aporta, jo diria que sobretot (almenys des del punt de vista acadèmic), avenços substantius a les teories socioculturals en àmbits tan clàssics com el de les relacions entre naturalesa i cultura, les relacions de poder, simbolisme i identitat, les relacions de gènere, o entre estructura i subjecte, entre altres.

No crec que sigui casualitat que una de les aportacions més recents i de més altura que, tal com reconeixen Prat *et alii* (2004: 89-91), s'han donat entre nosaltres sobre el tema de les relacions entre subjecte i estructura sigui la que podem llegir als respectius articles de Korman (2000), més centrat en el subjecte, i Menéndez (2000), més centrat en l'estructura, aportacions que trobem precisament en un llibre sobre drogues que pretenia ser un estat de la qüestió, des d'un punt de vista crític, a finals del segle xx. Recomano vivament la lectura d'aquests articles, i si tanco el que teniu entre mans amb la referència a un tema com aquest —que, de moment, continua obert— és perquè no dubto que podrem contribuir a anar clarificant-lo amb les aportacions que anirem fent a partir de diferents estudis específics, i realitzats des de diverses posicions teòriques i disciplinàries.

Referències bibliogràfiques

- AGAR, M. (1973), *Ripping and Running: A Formal Ethnography of Urban Heroin Addiction*, Nova York, Seminar Press.
- AGAR, M. (2002), «How the Drug Field Turned my Beard Grey», *The International Journal of Drug Policy*, 13 (4), 249-258.
- BAKHTIN, M. 1981 (1994), *The Dialogical Imagination*, Austin, University of Texas Press.
- BECKER, H. (2009, orig. 1963), 'Outsiders', *hacia una sociología de la desviación*, Buenos Aires, S. XXI Eds.
- BOURGOIS, Ph. (1996), *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio*, Nova York, Cambridge University Press.
- BRANDES, S. (2002), *Staying Sober in Mexico City*, Austin, University of Texas Press.
- COMELLES, J. M. (1985), «Sociedad, salud y enfermedad: los procesos asistenciales», *Jano*, 655, 71-83.
- DENZIN, N. K. (1989), *Interpretative Biography*. Newbury Park, Sage Publications.
- DÍAZ, A.; PALLARÉS, J.; BARRUTI, M.; ROMANÍ, O. (1998), *Proposta de disseny. Observatori permanent de drogues de síntesi de Catalunya*, Barcelona, Institut Genus.
- EPELE, M. (2010), *Sujetar por la herida. Una etnografía sobre drogas, pobreza y salud*, Buenos Aires, Ed. Paidós.
- FEIXA, C. (2006), «La imaginación autobiográfica», *Periferia*, núm. 5, <www.periferia.name>.
- FERRAROTTI, F. (1981), *Storia e storie di vita*, Bari, Laterza.
- FUNES, J.; ROMANÍ, O. (1985), *Dejar la heroína. Vivencias, contenidos y circunstancias de los procesos de recuperación*, Madrid, Creu Roja.
- GAMELLA, J. F. (1990), *La historia de Julián. Memorias de heroína y delincuencia*, Madrid, Ed. Popular.
- GAMELLA, J. F.; ÁLVAREZ ROLDÁN, A. (1997), *Drogas de síntesis en España. Patrones y tendencias de adquisición y consumo*, Madrid, Plan Nacional Sobre Drogas.
- GAMELLA, J. F.; JIMÉNEZ RODRIGO, M. L. (2003), *El consumo prolongado de cánnabis. Pautas, tendencias y consecuencias*, Madrid i Sevilla, FAD, Junta d'Andalusia.

- GARCÍA PRADO, G. (2002), *Los años de la aguja. Del compromiso político a la heroína*, Saragossa, Ed. Mira.
- GOLDSTEIN, P. J. et alii (1990), «Ethnographic Field Stations», a *The Collection and Interpretation of Data from Hidden Populations*, editat per E. Y. Lambert, 80-95, Rockville, NIDA.
- HARO, J. A. (coord.) (2011), *El planteamiento de una epidemiología sociocultural. Un diálogo en torno a su sentido, métodos y alcances*, Buenos Aires, Ed. Lugar-Colegio Sonora.
- HUGHES, H. M. (ed.) (1961), *The Fantastic Lodge: The Autobiography of a Drug Addict*, Nova York, Fawcett World Library.
- KORMAN, V. (2000), «La dimensión psíquica», a Grup Igia i cols. (Díaz, M.; Romani, O., coord.), *Contextos, sujetos y drogas: un manual sobre drogodependencias*. Madrid i Barcelona, FAD/Ajuntament de Barcelona, 121-142.
- MENÉNDEZ, E. L. (2000), «La dimensión antropológica», a Grup Igia i cols. (Díaz, M.; Romani, O., coord.), *Contextos, sujetos y drogas: un manual sobre drogodependencias*. Madrid i Barcelona, FAD/Ajuntament de Barcelona, 79-98.
- (2002), *La parte negada de la cultura. Relativismo, diferencias y racismo*, Barcelona, Eds. Bellaterra.
- (2009), *De sujetos, saberes y estructuras. Introducción al enfoque relacional en el estudio de la salud colectiva*, Buenos Aires, Lugar Editorial.
- MILLS, C. W. (1987, orig. 1959), *La imaginació sociològica*, Barcelona, Herder.
- O'MALLEY, P.; VALVERDE, M. (2004), «Pleasure, Freedom and Drugs: The Uses of 'Pleasure' in Liberal Governance of Drug and Alcohol Consumption», *Sociology*, vol. 38 (1), 25-42, versió online <<http://soc.sagepub.com/content/38/1/25>>.
- PALLARÉS, J. (1996), *La dolça punxada de l'escorpi. Antropologia dels ionquis i de l'heroïna a Catalunya*, Lleida, Eds. Pagès.
- PALLARÉS, J., DÍAZ, A.; BARRUTI, M. (2007), *Observatori de nous consums de drogues en l'àmbit juvenil de Catalunya: Metodologia i informe evolutiu 1999- 2005*, Barcelona, Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya, Àrea de Benestar Social de la Diputació de Barcelona, Agència de Salut Pública de Barcelona.
- PARKER, H.; BAKX, K.; NEWCOMBE, R. (1988), *Living with Heroin: The Impact of a Drugs «Epidemic» on an English Community*, Filadèlfia, Open University Press.
- PIÑA, C. (1988), «La construcción del 'sí mismo' en el relato autobiográfico», *Revista Paraguaya de Sociología*, núm. 71, 135-176.
- PRAT, J. (coord.) (2004), *I... això és la meva vida. Relats biogràfics i societat*, Grup de Recerca Biogràfica URV, Temes d'Etnologia de Catalunya, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
- (2007), *Los sentidos de la vida. La construcción del sujeto, modelos del yo e identidad*, Barcelona, Bellaterra.
- PREBLE, E. (1980), *What an Ethnographic Field Station Looks Like. Ethnography: A Research Tool for Policymakers in the Drug-Alcohol Fields*, editat per Akins, C.; Beschner, G., 64-71. Rockville, NIDA.

- PUJADAS, J. J. (1992), *El método biográfico: el uso de las historias de vida en ciencias sociales*, Madrid, CIS.
- RHODES, T.; STIMSON, G. V. (1998), *Guía para la valoración y respuesta rápida sobre uso de sustancias y conducta sexual*, Ginebra, PSA/ OMS.
- ROMANÍ, O. (1983), *A tumba abierta. Autobiografía de un grifota*, Barcelona, Anagrama.
- (1984), «Les històries de vida: algunes consideracions sobre les relacions informant-investigador», Col·loqui sobre les Fonts Orals, Palma de Mallorca.
- (2004), *Las drogas. Sueños y razones*, Barcelona, Editorial Ariel (1a ed. 1999).
- (2011), «La epidemiología sociocultural en el campo de las drogas: contextos, sujetos y sustancias», HARO, J. A. (coord.), *El planteamiento de una epidemiología sociocultural. Un diálogo en torno a su sentido, métodos y alcances*. Buenos Aires, Editorial Lugar-El Colegio de Sonora, 89-113.
- ROMANÍ, O.; RIMBAU, C. et alii (1992), *Drogodependientes: circuitos informales y procesos de integración social*, Barcelona, IRES.
- ROMO, N. (2001), *Mujeres y drogas de síntesis. Género y riesgo en la cultura del baile*, Sant Sebastià, Gakoa.
- ROSSENBAUM, M. (1981), *Women on Heroin*. New Brunswick, Rutgers University Press.
- SARABIA, B. (1992), «Documentos personales: Historias de vida», a GARCÍA FERRANDO et alii (ed.), *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación*. Madrid, Alianza Universidad.
- SCRIMSHAW, S. C. M.; HURTADO, E. (1998), *Procedimientos de asesoría rápida para programas de nutrición y atención primaria de salud*, Los Angeles, Centro de Estudios Latinoamericanos de la UCLA, Universidad de las Naciones Unidas.
- SEPÚLVEDA, M. (coord.) (2002), *Guía REQUALA de investigaciones cualitativas aplicadas al ámbito del VIH/Sida y los usos de drogas*, Barcelona, Grup Igia.
- STIMSON, G. V.; FITCH, C.; RHODES, T. (1998), *Guía para la valoración y respuesta rápida sobre el uso de drogas endovenosas*, Ginebra, PSA/OMS.
- WATZLAWICK et alii (1971), *La comunicación humana*, Barcelona, Kairós.